

Isó Gergely: Ordass Lajos az 1957-es minneapolis-i világgyűlésen

III.

Az odaút

1957. július 27-én, szombaton este hosszas készülődés, bizonytalanság és az utat megelőző, három, kényszerből vállalt konferencia után végre elindulhatott a hattagú delegáció, hogy a Magyarországi Evangélikus Egyházat képviselje a Lutheránus Világszövetség 3. nagygyűlésén.¹ Július 20-án a küldöttség megkapta az útleveleit, július 22-én az amerikai követségen az USA-ba való beutazási engedélyt,² 27-én reggel pedig, miután egy héttel korábban (július 20-án, szombaton)³ beoltatta magát fekete himlő ellen, Ordass Lajos a Szent Rókus Kórházban átvette az ezt igazoló, a kiutazáshoz nélkülözhetetlen oltási bizonyítványt.⁴ Ordass hivatalos búcsúztatására július 21-én, a Deák téren tartott vasárnapi istentiszteleti szolgálata után került sor,⁵ július 27-én pedig a Keleti pályaudvarról induló vonathoz – családján kívül, akikkel előtte közösen költötte el búcsúvacsoráját – több egyháztag is kikísérte (többek között Zászkaliczky Pál, aki rózsákkal búcsúztatta a delegáció tagjait).⁶ Ordass mindvégig szkeptikus volt az út engedélyeztetését illetően, attól tartott – nem megalapozatlanul –, hogy az Állami Egyházügyi Hivatal az utolsó pillanatban visszavonja a delegáció engedélyét és lemondja az utazást. Ordass önéletrajzában így vall erről: „*A Béketanácsnál és a Hazafias Népfrontnál kezdtek egészen furcsa – mondhatnám: pimasz – hangot alkalmazni egyházunk lelkészeivel szemben és az Állami Egyházügyi Hivatal kisebb beosztású hivatalnokai föltűnően kezdtek basáskodni. Mivel pedig minden ilyen fellépő jelenség ellen szót emeltem, azért az utolsó percig nem voltam bizonyos abban, hogy*

¹ Az elutazásról az Evangélikus Élet 1957. aug. 11-i száma tudósít.

² Napló 1957. júl. 22.

A vízum ügyének elintézéséhez Ordass még április 12-én ment be az amerikai követségre Hafenscher Károllyal közösen. (ld. Napló 1957. ápr. 13.)

³ Napló 1957. júl. 20.

⁴ Napló 1957. júl. 29.

⁵ „*Sok búcsúzkodás. Még több furcsa kívánság az utazással kapcsolatosan. Furcsa elképzeléseket hordoznak az emberek.*” (Napló 1957. júl. 21.), A napló sajnos arra nem tér ki, hogy mik lehettek ezek a „furcsa kívánságok”.

⁶ Napló 1957. júl. 29.

*csakugyan utazhatunk-e Minneapolisba. Csak akkor hittem el, amikor megérkeztünk első állomáshelyünkre – Bécsbe”.*⁷

⁷ ORDASS 1987. 659.

A küldöttek másnap, vasárnap reggel érkeztek meg Bécsbe, ahol két napot töltöttek el. Vasárnap délelőtt részt vettek a dorothingassei evangélikus templomban tartott istentiszteleten, a délutánt pedig szállásukon, a Hotel Bellevue-ben töltötték. A szálloda ma is megtalálható az Althanstraße 5. szám alatt.⁸ Este Theodore Althofnál,⁹ a Lutheránus Világszövetség bécsi központjának amerikai származású igazgatójánál voltak hivatalosak vacsorára.¹⁰

Hétfőn Ordassék egész nap a várost járták, de a hagyományos turistalátványosságok helyett az evangélikus nevezetességeket (pl. bécsi LVSZ központ,¹¹ Skandináv Otthon, Bibliaterjesztő Társulat székháza, stb.) látogatták meg, elmentek kávézni az 1955-ben Bécsbe költözött magyar lelkészhez, Szépfalusi Istvánhoz,¹² valamint Ordass a Magyarországi Evangélikus Egyház segélyezéséről is egyezkedett az LVSZ bécsi központjában. A napló tanúsága szerint 20 motorkerékpár, egy Volkswagen és két autóbusz Magyarországra juttatásában állapodtak meg. Ez utóbbi kettőt a visszaúton meg is kapták, s már ezekkel utaztak haza Bécsből.¹³

⁸ <http://www.austria-hotels.at/de/hotel-bellevue/index.html>

⁹ Ld. Einkehrtag in Sziget. In: Burgenländische Gemeinschaft 1957. okt./nov.

http://www.the-burgenland-bunch.org/BG-NL-Archive/pdf/BG-1957-014_10+11.pdf

¹⁰ Theodore Althof egy „tipikus amerikai” vacsorára hívta meg őket. Keken András az „asszonytestvérek kedvéért” az Evangélikus Életnek beszámolt a vacsorán tálalt menüről is: „*főtt sonka vastag szeletekre vágva. Körítések: makaróni, burgonya, sárgarépa, töltött paradicsom. Tésztá: pie, vékony lepény őszibarack zselével és krémmel. Gyümölcs: szőlő és banán.*” (ld. Evangélikus Élet 1957. aug. 11.)

¹¹ Lichtenstein Straße 20. (ld. ÁBTL 3.1.5. O-13599. Evangélikus Egyházi reakció. 101–115. lap. „Virág” jelentése a Minneapolisban járt ev. küldöttségről (1963. márc. 11.) 101. lap.

¹² ÁBTL 3.1.5. O-13599. Evangélikus Egyházi reakció. 101–115. lap „Virág” jelentése a Minneapolisban járt ev. küldöttségről (1963. márc. 11.) 101. lap.

¹³ Ordass július 29-én még két buszról és egy Volkswagenről beszél, amelyeket az LVSZ ígért meg a magyarországi evangélikusoknak, szeptember 8-án, amikor megkapják a megígért járműveket, viszont már csak két, Volkswagen márkájú buszról ír, és az ÁEH-nak benyújtott, a minneapolis-i útról szóló jelentésében is két Volkswagen Combibusról ad számot. (Ld. MNL OL ÁEH XIX-A-21-a, P. 50636 K 5/C. E-257-4/1957. Ordass Lajos beszámolója (1957. szept. 19)). Nem kizárt, hogy a július 29-i naplófeljegyzésben félreértelmezte a megbeszéléteket.

Útjukat Minneapolis felé július 30-án, kedden folytatták tovább. A vonat reggel 9 órakor indult Bécsből (az állomásra kikísérte őket többek között Szépfalusi István), és másnap, szerda reggel 8-ra érkezett Párizsba. Délután fél négyig az időt városnézéssel ültették el, amelyben az őket az állomáson fogadó Lehel László és Kulifay Imre református lelkész volt a segítségükre. Ordass beszámolója szerint az idő rövideje ellenére kísérőik rendkívül alaposan bemutatták a francia fővárost.¹⁴ Fél négykor felszálltak a Le Havre kikötőbe induló vonatra, ahol már várt rájuk a United States nevű óceánjáró.¹⁵ Ordass a hajóút során többször is meglepődve áradozik a hajó kényelméről, a bőséges ellátásról, és általában arról a luxusról, amelyet az óceánjáró fedélzetén tapasztalt.¹⁶ A delegáció két kabint kapott, az egyikben Ordass és Wiczian Dezső osztozott, a másikon pedig Keken András, Hafenschner Károly, Nagy Gyula és Szabó József.

A négy és fél napos hajóút Ordass beszámolója alapján a legnagyobb kényelemben telt. Annak ellenére, hogy Ordass itt írta meg a nagygyűlés megnyitó istentiszteletére a prédikációt, valamint egy sajtónyilatkozatot, amelyet New York-ban tervezett elmondani, az itt eltöltött idő jelentős része főleg pihenéssel telt. Kipróbálta a hajó uszodáját, a mozit, és részt vett néhány, a hajón megtartott istentiszteleten. Minden egyes naplőbejegyzés végén lelkesen jegyzi meg, hogy az időzónákon való áthaladás miatt folyamatosan vissza kell állítani az órát, s ennél fogva többet aludhat. Ismerve Ordass munkatempóját – gyakran kora reggeltől késő estig dolgozott – a kiadós alvás valóban kuriózumszámba mehetett nála.¹⁷

¹⁴ Ordass egyedül a francia vendégszeretetre panaszkodott: „A franciákról általában sohasem volt jó véleményem. Zsaroló portások, illetve hordárok a kis maradék rokonszenvenet is lerontották.” (Napló 1957. júl. 31.)

¹⁵ Ez a hajó minden bizonnyal a SS United States luxushajó lehetett, amely 1951 és 1969 között szelte a habokat Le Havre és New York között. <http://www.ssusc.org/>

¹⁶ „Olyan bőségesek az étkezések, hogy külön szerencse az, hogy az út csak öt napig tart, mert ellenkező esetben valósággal pocakom támadna”. (Napló 1957. aug. 1.); „Főlnéztünk...az első osztály részére is. Elkápráztató. Hiszen itt a »Kabin-osztályon« is minden képzeletet felülmúló a kényelem, ellátás, berendezés.” (Napló 1957. aug. 2.)

¹⁷ Sokat elárul a következő kis feljegyzés: „Reggel a hajón ½ 5-kor keltünk. Csak látszólag volt ez korai kelés, mert tarsolyunkban volt a 75 perces óra visszatolás” (Napló 1957. aug. 5.). Vagyis ha nem lett volna az „óra visszatolás”, ¾ 6-kor kelt volna, ami ezek szerint nem számított Ordassnál korainak.

A hajóút során, ahogy erre egyébként már korábbi napló feljegyzéseiben is sor került, egyedül az utastársaira, a delegáció többi tagjára panaszkodott. Összejöveteleiken (esténként tartottak munkamegbeszéléseket)¹⁸ – a napló tanúsága szerint – gyakori volt a véleménykülönbség, a küldöttek nem voltak egységesek. Azt már sajnos a napló sem fejtí ki, hogy mi okozta a nézeteltéréseket, de valószínűleg aktuális egyházpolitikai kérdéseken vitatkoztak. Egyetlen feljegyzésben fogalmaz Ordass valamivel konkrétabban a többinél. Augusztus 2-án délelőtt írta meg Ordass a fent említett New York-i sajtónyilatkozatot, amit aznap este a többiekkel meg is beszélt. Erről így nyilatkozik: „*Teológiai szórszálhasogatássá vált ez, ami mindig is nagyon elriaszt. Nem szeretem.*”¹⁹ A nézeteltéréseket pénzügyi nehézségek is okozhatták vagy fokozhatták, legalábbis Ordass erre utal önéletrajzi írásaiban.²⁰ Társai ugyanis aggódtak amiatt, hogy hogyan fognak abból a kis pénzből (50 Ft!),²¹ amit a magyar állam engedett nekik kivinni, Amerikában boldogulni. A pénzügyi kérdés hamar megoldódott. Már a hajón kapott Ordass egy levelet egy bizonyos Aranka Matichkától, aki 35 dollárt ajánlott fel a magyar delegációnak,²² később Minneapolisban pedig az LVSZ-től mindannyian kaptak 100-100 dollár költpénzt.²³

A hajóúttal kapcsolatban talán még egy érdekességet érdemes megemlíteni. Ordass augusztus 1-ji naplófeljegyzésében megjegyzi, hogy a hajón együtt utaztak Barankovics Istvánnal, az 1949-ben felosztatott Demokrata Néppárt elnökével (aki a felosztatást követően „*disszidált*”), „*akivel szót is váltottunk.*”²⁴

New York-ba 1957. augusztus 5-én, hétfőn reggel érkeztek meg, ahol Dr. Vajta Vilmos és Paul Empie²⁵ fogadta őket, akik segítettek nekik átverekedni magukat a beutazáshoz szükséges formáságokon. Ezután Ordassék taxival a szállásukra, a Gramercy Park Hotelbe²⁶ mentek, ahol mindössze arra volt idejük, hogy bejelentkezzenek (Ordass saját szobát kapott), lepakoljanak, és – legalábbis Ordass esetében – megfürödjenek, mert utána rögtön mentek ebédelni Vajta Vilmos és Paul Empie meghívásával élve.

¹⁸ MNL OL ÁEH XIX-A-21-a, P. 50636 K 5/C., E-257-4/1957. Ordass Lajos beszámolója (1957. szept. 19)

¹⁹ Napló 1957. aug. 2.

²⁰ „*A hajón társaim többször szóvá tették pénztelenségünket és emiatt eléggé aggodalmaskodtak.*” ORDASS 1987. 661.

²¹ ORDASS 1987. 661.

²² Napló 1957. aug. 5. és ORDASS 1987. 662.

²³ ORDASS 1987. 662.

²⁴ Napló 1957. aug. 1.

²⁵ Paul Empie volt az amerikai National Lutheran Council igazgatója. Ld. TERRAY 1990. 159.

²⁶ A hotel ma is működik, Manhattanben a Lexington Avenue-n található meg.

Délután a National Lutheran Council székházában volt sajtótájékoztató, ahol Ordass felolvashatta még a hajón megírt sajtónyilatkozatát,²⁷ majd a washingtoni magyar nagykövetség képviselői, Zádor Tibor és egy bizonyos Nyulasi elvtárs hívták meg a delegációt egy kávéra, éreztetve, hogy Amerikában sem lehet kibújni a Magyar Állam figyelő tekintete elől.²⁸ Zádor és Nyulasi részt vettek a sajtótájékoztatón is, amiről Zádor természetesen jelentést írt a magyar állambiztonsági szervek számára. Eszerint, minthogy a washingtoni követség nem kapott otthonról tájékoztatást arra vonatkozóan, hogy hogyan kell viszonyulniuk a magyar delegációhoz, ezért saját szakállukra ő és Nyulasi New York-ba utazott, találkozni Ordassékkal. A sajtótájékoztatóval kapcsolatban úgy fogalmaz, hogy „*incidentsre nem került sor*”, s csak azt kifogásolja, hogy Ordass nem nyilatkozott egyértelműen a Magyar Népköztársaság mellett, hanem amikor politikai kérdésekkel ostromolták őt az újságírók, kérte, hogy ne kérdezzenek tőle olyasmit, amire ha válaszolna, megnehezítené a visszatérését Magyarországra. Zádor erősen kritizálja viszont az amerikai sajtót, amely „*olyan megfogalmazásokat adott Ordass szájába, amelyet ő nem mondott.*”²⁹

<http://www.gramercyparkhotel.com/>

²⁷ A sajtótájékoztatóról a New York Times 1957. aug. 6-i száma számol be. „*Bishop Cites Rise in Hungary Faith*” címmel.

²⁸ ORDASS 1987. 662.

²⁹ ÁBTL 3.1.5. O-13599/1. Evangélikus Egyházi reakció. 7–8. lap. Magyar ev. delegáció az Egyesült Államokban. Zádor Tibor jelentése (1957. szept. 11.) 7. lap.

Ordass sajtónyilatkozatáról, illetve annak a Time magazinban (A Cup of Water. In: Time 1957. aug. 19. <http://content.time.com/time/magazine/article/0,9171,809745,00.html>) megjelent interpretációjáról a stockholmi magyar nagykövetség is küldött Magyarországra jelentést. Ebben Bebrits Lajos követ hozzáfűzött kommentár nélkül összefoglalja a cikk tartalmát, miszerint Ordass kérte az újságírókat, hogy ne idézzék, amit mond, mert neki vissza kell térnie Magyarországra, valamint beszélt a saját valutaügyéről illetve arról, hogy korábban a hívek „*az üldöztetéstől való félelem miatt nem mertek a saját templomukba menni, hanem a szomszéd templomba mentek, hogy ne ismerjék fel őket. De most már – mondta Ordass – mehet mindenki szabadon.*” (Ld. MNL OL ÁEH XIX-A-21-d, 1. doboz. 0048-3/1957.)

A következő két napot Ordass főleg Vajta Vilmos valamint Paul Empie társaságában töltötte New York-ban. A delegáció többi tagja már augusztus 6-án elutazott, Wiczián Dezső (ő már 5-én este), Hafenscher Károly és Nagy Gyula New Brunswick-ba,³⁰ Keken András és Szabó József pedig Springfieldbe. Bár a napló nem számol be arról, hogy a minneapolis-i nagygyűlésig a delegáció egyes tagjai merre jártak, újságcikkekből,³¹ valamint a „*Virág*” fedőnevű ügynökkel (Keken András) 1963-ban megíratott jelentésből³² rekonstruálható az egyes delegátusok egyéni útja.

Wiczián, a New York közvetlen közelében található New Brunswick-i magyar gyülekezetben tett rövid látogatás után, augusztus 6-án a pennsylvaniai Philadelphiában folytatta az útját, ahol megnézte az amerikai Függetlenségi Nyilatkozat aláírásának helyszínét, a helyi evangélikus teológiai főiskolát és a Muhlenberg Press nevű evangélikus könyvkiadó vállalatot. Innen repülővel utazott tovább Detroitba, ahol augusztus 11-én istentiszteletet is tartott a detroiti magyar evangélikus gyülekezetben. Innen repült tovább St. Paul-ba, Minneapolis ikervárosába, hogy Nagy Gyulával közösen részt vegyen az augusztus 12-én kezdődő teológiai tanárok konferenciáján.

Hafenscher és Nagy közösen indultak el New York-ból augusztus 6-án New Brunswick-ba. Hafenscher itt tartott egy előadást, majd egy napra leutazott az Atlanti-óceánra, fürödni a tengerben. Augusztus 9-én este érkezett meg Gettysburgbe, az ő „*alma mater*”-ébe,³³ s augusztus 11-én itt prédikált. Másnap, a marylandi Baltimore repteréről Clevelandbe utazott. Itt találkozott Keken Andrással és Szabó Józseffel. Nagy Gyula New Brunswickból Pittsburghbe repült, ő az itteni magyar evangélikusságnak tartott 11-én istentiszteletet. Másnap folytatta útját St. Paul-ba, ahol találkozott Wicziánnal.

³⁰ New Jersey állam

³¹ *Keken András*: Budapesttől – Minneapolisig. In: *Evangélikus Élet* 1957. aug. 4., Mississippitől a Dunáig. Interjú Hafenscher Károllyal. In: *Evangélikus Élet* 1957. szept. 22. *Wiczián Dezső*: Külföldi magyar evangélikus gyülekezetek. In: *Evangélikus Élet* 1957. okt. 6., *Nagy Gyula*: Külföldi magyar gyülekezetek. In: *Evangélikus Élet* 1957. okt. 13.

³² ÁBTL 3.1.5. O-13599/1. Evangélikus Egyházi reakció. 101–115. lap. „*Virág*” jelentése a Minneapolisban járt ev. küldöttségről. (1963. márc. 11.)

³³ Itt volt 1948-ban ösztöndíjas. (Ld. 30. o.)

Szabó és Keken részt vettek a springfieldi konferencia első három napján, ahol az egyik munkacsoportnak Szabó volt a vezetője, augusztus 8-án pedig ő prédikált (a konferencia egyes napjait mindig istentisztelettel kezdték, amit egy plenáris előadás követett). Augusztus 9-én indultak tovább Clevelandbe, ahol két magyar evangélikus gyülekezet is működött. Augusztus 11-én Keken az egyikben, Szabó a másikban hirdetett igét. Augusztus 12-én Hafenschier is csatlakozott hozzájuk, s közösen repültek tovább 13-án Minneapolisba. Augusztus 15-én, a nagygyűlés nyitóünnepén már ismét együtt, egy zászló mögé felsorakozva vonult a magyar delegáció (Ordass kivételével, aki az ünnepi menet legvégén vonult, minthogy ő tartotta a megnyitó istentiszteletet).

Eközben Ordass augusztus 6-a kedd délelőttöt Empie hivatalában töltötte (National Lutheran Council), délután pedig Vajta és Empie elvitték bevásárolni: vettek neki két ruhát: egy feketét illetve egy szürke, nyári ruhát is. Ordass, kicsit saját szegénységén is mulatva, megjegyzi, hogy *„érdekesnek tartom, hogy ugyanabba az üzletbe mentünk be, ahol SZATMÁRY GYULA 10 évvel ezelőtt azt a ruhát vette nekem a NEW BRUNSWICK-i gyülekezet adományából, amely ma is rajtam volt.”*³⁴ A vacsorát szintén az ő társaságukban, Empie lakásán költötte el.

Másnap, 7-én, szerdán délelőtt Ordass a Lutheránus Világszövetség Missziói Osztályának tanácskozásán vett rész. Az itteni élményekről nagy lelkesedéssel számol be naplójában is, hiszen rengeteg emberrel ismerkedhetett meg, például Manikammal, az első *„bennszülött”* indiai evangélikus püspökkel.³⁵ Este Ordass a Life Magazin szerkesztőjével vacsorázott.³⁶

³⁴ Napló 1957. aug. 6. A feljegyzésben az 1947. április 18–június 4. közötti Egyesült Államokbeli körutazására utal.

³⁵ A rendezvényt így összegzi: *„Igen érdekes, különös élmény volt a sok színessel úgy együtt lenni, hogy az ember érzi, Jézus Krisztus által közeli testvérei és tudni azt, hogy közülük akárhány személy szerint imádkozott értem megpróbáltatásom idején. Nagy dolog evangélikus keresztyénnek lenni!”* (Napló 1957. aug. 7.)

³⁶ Az nem derül ki a naplóból, hogy milyen célból tárgyalt a szerkesztővel, pusztán annyit jegyez meg, hogy *„a tegnapi sajtófogadásnak volt ez a folytatása”* (Napló 1957. aug. 6.). Amellett, hogy az imént idézett bejegyzés téves, hiszen a sajtófogadás két nappal korábban történt, a Life Magazinban sem találtam nyomát annak, hogy bármilyen interjút, vagy sajtónyilatkozatot lehozott volna Ordassról.

Csütörtökön (augusztus 8-án) reggel Ordass ismét kénytelen volt korán kelni: háromnegyed 9-kor indult a repülő, útjának következő, és egyben Minneapolis előtti utolsó állomására, a Minneapolistól nem messze délre található kisvárosba: Northfieldbe, chicagói átszállással.³⁷ A minneapolis-i reptéren rögtön kellemetlen élmény fogadta, kiszálláskor újságírók egész serege várta, fényképezőgépekkel és filmfelvevőkkel felszerelve – ezek az eszközök, illetve ilyen mennyiségük szokatlan volt Ordass számára –, és újabb sajtónyilatkozatot követeltek tőle. Ordass jobb híján ugyanazt a nyilatkozatot mondta el, mint New York-ban. Az újságírók mindezzel nem érték be, és kényelmetlen, Magyarországgal kapcsolatos aktuálpolitikai kérdéseket tettek fel neki,³⁸ amelyeket kénytelen volt azzal elhárítani, hogy ő „*egyházi emberként egyházi gyűlésre*”³⁹ jött. Ezután Clemens Granskov, a northfieldi St. Olaf College elnöke autón Northfieldbe vitte Ordasst, valamint az őt kísérő Vajta Vilmost, ahol részt vettek egy családvédelmi konferencián.

A következő öt napban Ordass a világgyűlés szervezőivel, a Világszövetség végrehajtó bizottságának tagjaival találkozott illetve tanácskozott, hogy megtegyék az utolsó simításokat a gyűlés kezdete előtt, valamint, hogy a szövetség végrehajtó szerveként, a szervezet felmerülő, aktuális gondjaival, feladataival is foglalkozzanak. Augusztus 9-e és 10-e még főleg pihenéssel telt; ezalatt Ordass levelet írt családtagjainak, körbejárta a campust és a kisvárost Granskov elnök vezetésével, valamint régi ismerősökkel, barátokkal találkozott (pl. Lund-Quist).

³⁷ Northfield Minneapolistól nem messze délre található kisváros, teológiai főiskolájáról nevezetes (Saint Olaf College). <http://wp.stolaf.edu/>

³⁸ Például: „*Részt vett-e a magyar evangélikusság is az őszi eseményekben?*” vagy „*Van-e valami észrevehető javulás az állam és egyház viszonyában?*” (Napló 1957 aug. 8.)

³⁹ Napló 1957. aug. 8.

A kemény munka augusztus 11-én, vasárnap kezdődött meg, délután ugyanis összeült a Világszövetség végrehajtó bizottsága. Ordass nem részletezi, hogy konkrétan miről tárgyaltak, illetve mit intéztek el, egyedül az augusztus 12-i bejegyzésben utal arra, hogy tárgyaltak példának okáért a Világszövetség segélyszervezeteinek ügyét.⁴⁰ A munka mennyiségéről nem pusztán Ordass ilyen tartalmú megjegyzései árulkodnak,⁴¹ hanem feljegyzéseinek tömörsége is. Augusztus 13-a felé haladva egyre inkább megsűrűsödnek naplójában a tömondatok, összefüggő szöveg helyett ez a szakasz inkább széljegyzetszerű feljegyzéseket tartalmaz, szokásos kommentárjai az egyes eseményekkel kapcsolatos benyomásairól szintén megritkulnak. Mindemellett összességében megállapíthatjuk, hogy Ordass élvezte a végrehajtó bizottságban végzett feladatokat. A reggeltől estig tartó munka ellenére ugyanis – az otthon végzett feladatokkal, az egyre erőszakosabb államhatalommal való kilátástalan napi birkózásokkal ellentétben – nem panaszkodik feljegyzései végén kimerültségre és nincsenek lehangoltságra utaló megjegyzései, vagy a nap eseményeit összegző negatív végkövetkeztetései, sőt épp ellenkezőleg: amikor augusztus 13-án befejezték a tanácskozásokat, mert másnap már utazniuk kellett Minneapolisba, így foglalja össze az elmúlt néhány napot: „Általában igen jó és építő jellegű volt ez a tanácskozás.”⁴²

A világgyűlésen

⁴⁰ Napló 1957. aug. 12.

⁴¹ Például: „Iratok végeláthatatlan tengerével árasztottak el bennünket.” (Napló 1957. aug. 11.); „Iratengerrel bajlódom...Otthon néha azt gondoltam, hogy én vagyok a munka bajnoka. Most megszegyenülve látom azt az emberfölötti munkáramot, melyet LILJE és LUND-QUIST teljesít.” (Napló 1957. aug. 12.); „Az embert kiszívják ezek a tanácskozások.” (Napló 1957. aug. 13.)

⁴² Napló 1957. aug. 13.

1957. augusztus 14-én, szerdán reggel, a világgyűlés kezdetét megelőző napon a Lutheránus Világszövetség Northfieldben tanácskozó végrehajtó bizottságának tagjai buszra szálltak, hogy elinduljanak a világgyűlés helyszínére, Minneapolisba. Ordass Franklin Clark Fry, a United Lutheran Church elnöke, valamint Carl E. Lund-Quist, az LVSZ főtitkára társaságában utazott külön autóval. Szállásán, a Leamington szállodában⁴³ megérkezése után felkereste őt Keken András, Hafenscher Károly és Szabó József, így átadhatta nekik azt a 100–100 dollárnyi költőpénzt, amelyet előző nap bízott rá a „genfi pénztáros”, azaz a Lutheránus Világszövetség pénztárosa. Rövid délutáni csendespihenő után este Ordass a nagygyűlés nyitófogadására volt hivatalos. Ezt így jellemzi: *„Az ételek olyan mennyisége volt, hogy el nem tudtam volna képzelni hasonlót. Bevezetésül életemben először rákot ettem. Aztán több húst már nem kívántam, ellenben szőlőt, őszibarackot, grapefruitot, ananászt, sárgadinnyét ettem és kávé, fagyaltot.”*⁴⁴

Másnap, augusztus 15-én, csütörtökön következett el Ordass életének nagy napja,⁴⁵ aznap volt ugyanis a világgyűlés nyitó istentisztelete, ahol Ordass prédikált. Igehirdetését már a hajón megírta (ld. fent), annak angol fordítását már 12-én átnyújtották neki, így az esti rendezvényre minden készen állt.

⁴³ A hotel a 3rd Avenue és a 10th Street sarkán volt található. Mára az épületet lebontották, egy parkoló található a helyén. <http://lileks.com/mpls/hotels/leamington/index.html>
<http://www.emporis.com/building/leamingtonhotel-minneapolis-mn-usa>

⁴⁴ Napló 1957. aug. 14.

⁴⁵ Napló 1957. aug. 15-i bejegyzésében ezt írja: *„Northfieldből feleségemnek írott levelemben ezt a napot úgy tüntettem föl, mint »életem nagy napját«.*”

Délelőtt Ordass még elment bevásárolni: New York-ban megrendelt új ruháihoz kellett nadrágszíjat és nyakkendőt venni. A nyitórendezvény délután 3 órakor kezdődött Minnesota állam parlamentjében, a Kapitóliumban, ahol bemutatták ez egyes országok delegációit, illetve azok vezetőit. Amikor Ordass került sorra, a tömeg szünni nem akaró tapsba kezdett. Ezzel kapcsolatban igen érdekesek Ordass érzelsei. Naplójában a tapsvihart még megrendítő élményként aposztrofálja, s úgy tűnik, mintha meghatódott volna rajta,⁴⁶ emlékirataiban viszont már úgy fogalmaz, hogy *„a tömeg olyan tüntető tapsba kezdett, amelyet nehéz volt megértenem, és amely semmiképpen sem esett jól”*.⁴⁷ Mindez magyarázható azzal, hogy Ordass utólag már másképp emlékezett vissza az akkori eseményekre, bár ha a naplója alapján írta az emlékiratait, akkor ez kevésbé valószínű. Sokkal valószínűbb, hogy az évek során – hiszen önéletrajzának megírása több évvel az esemény után, 1963-ban készült – megváltoztak az ezzel kapcsolatos érzelsei, nézetei.

A delegációk bemutatása után *„sorban jöttek a »kézfogók«”*.⁴⁸ Ezzel kapcsolatban jegyzi meg Ordass először, hogy mennyire izgult az aznap esti nyitó istentisztelet miatt: *„Ezek a szegény amerikaiak azt hiszik, hogy valami nagy emberrel találkoztak. Ha tudták volna, milyen kicsivé tett a szorongás az esti megnyitó istentisztelet miatt!”*⁴⁹ A 15-i naplóbejegyzés végén mindezt még azzal egészíti ki, hogy leírja: annyira izgult, hogy az istentisztelet előtt még enni is képtelen volt.

⁴⁶ „Megrendítő élményem volt, amikor az egyébként is lelkes tapsok során az én bemutatásom után nem akart sehogyan sem véget érni a taps. Féltreérthetetlen rokonszenvtüntetés volt.” (Napló 1957. aug. 15.)

⁴⁷ ORDASS 1987. 666.

⁴⁸ Erről így ír: „Kismértékben átéltem valamit abból, ami az amerikai elnök sorsa lehet a kézfogások napján.” (Napló 1957. aug. 15.). Nem kizárt, hogy Ordassnak azért ez a hasonlat jutott eszébe, azért az amerikai elnökéhez hasonlítja a szituációt, mert a kézfogások során találkozott – ha nem is az elnökkel, de – Minnesota állam akkori kormányzójával, Orville Lothrop Freemannel is. (ORDASS 1987. 666.)

⁴⁹ Napló 1957. aug. 15.

A Kapitólíumban tartott rendezvény utáni rövid szünetet követően, amely alatt Ordass még visszatért a szállodájába még egyszer utoljára átolvasni a prédikációját, került sor a nagyszabású nyitó istentiszteletre. A szertartásnak helyet adó Auditóriumba ünnepi felvonulás keretében több ezer ember vonult be. A menetben az egyes országok delegáltjai egy csoportban, saját országuk zászlaja alatt haladtak. Ordass ennek a legvégén haladt. Ordass beszámolója alapján az Auditóriumban „*üres hely nem maradt*”, ami azt jelenti – legalábbis Ordass értesülései szerint – hogy körülbelül 12 ezer ember foglalt helyet, a szertartást viszont a szintén zsúfolásig megtelt, körülbelül 120 minneapolis templomban is közvetítették, ami további 18 ezer fős hallgatóságot jelentett.⁵⁰

A prédikáció illetve az egész istentisztelet Ordass megítélése szerint, de a (többé-kevésbé) objektív számadatok alapján is jól sikerült, főleg hogy mire őrá került a sor, már az izgalma is elmúlt.⁵¹ Ordass egyetlen dolog zavarta: az hogy a televízió felvételt akart készíteni az ünnepségről. Azt ugyan sikerült elérni, Lund-Quist közbenjárására, hogy az istentiszteletet ne zavarják meg a fényképeszek és az operatőrök, cserébe viszont a szertartás végeztével a szolgálattevőknek vissza kellett menniük a templomba,⁵² ahol a média kedvéért „*újra végig kellett csinálni az egészet*”⁵³

⁵⁰ Arra sajnos nincs adatunk, hogy kitől értesült Ordass a statisztikai adatokról, csak az bizonyos, hogy ezek a számadatok nem a saját becslései.

⁵¹ „*Hála a jószágos Istennek, olyan nyugodtan tudtam elvégezni szolgálatomat, mintha az abonyi kis fiókegyházközségben végeztem volna.*” (Napló 1957. aug. 15.)

⁵² A nagygyűlésről készített filmösszeállításban néhány másodpercre Ordass is feltűnik, prédikáció közben.

https://www.youtube.com/watch?v=i4fTMYkCO8A&feature=player_detailpage#t=252

⁵³ Napló 1957. aug. 15.

Prédikációjának címe *Jézus Krisztus halálának gyümölcsei*,⁵⁴ az igehirdetés textusa pedig János evangéliuma tizenkettedik fejezetének 20–26. verse volt.⁵⁵ Igehirdetését Ordass azzal kezdi, hogy kijelenti: a világgyűlés értelme Jézus Krisztussal együtt lenni. Ebből a tételtől kiindulva kezdi el magyarázni az igét. Kifejti, hogy ahogyan a textusbéli jelenetben, bár nem ismerték, a görögök látni akarták Jézust, úgy ma is sok ember van, aki látni akarja Jézust, bár ezt „*nem mindig mondják ki ilyen világos szóval.*”⁵⁶ Ennek az az oka, hogy Jézusnak még a vele ellenségesek számára is vonzóereje van, mert Jézus Krisztus olyan, mint az igében említett gabonaszem: mindenkinek szüksége van rá az élethez. A gabonaszem csak úgy tud életet adni, ha ő maga meghal: vagy megőrlik vagy elvetik. Jézus sorsa is a halál, ám Jézus halálára azért volt szükség, hogy abból „*sok gyümölcs teremjen az örök életre.*”⁵⁷ Ezután felteszi a kérdést: „*Mik Jézus halálának gyümölcsei?*”⁵⁸ Válasz: rengeteg gyümölcs van, amelyek közül kettőt emel ki. Az első gyümölcs a keresztyén szabadság. Jézus saját önzésünk fogságából, az ördöghöz hozzáláncoló viszonytól, halálfélelemtől és kárhozattól szabadít meg az Isten szolgálatára. A másik gyümölcs az egység. A Szentlélek egybegyűjti azokat, akik benne hisznek, vagyis a világ bármely tájáról származunk is, akkor is mind Krisztus anyaszentegyházának tagjai vagyunk. Ezután Ordass felszólítja a gyülekezetet, hogy nekik is, mint akik a bibliai Fülöphöz és Andráshoz hasonlóan már Jézus tanítványai, a Krisztus után vágyakozó vagy a vele ellenséges emberek számára meg kell mutatniuk Jézust. A prédikáció végén Ordass saját bizonyágtételt is tesz. Saját korábbi meghurcolására utalva kifejti, hogy amikor a világ szűken mért számára, Krisztusnak köszönhetően a rabságban is megtapasztalta a szabadságot és a testvéri egységet.⁵⁹

⁵⁴ A prédikáció teljes magyar nyelvű szövege itt olvasható: ORDASS 1982. 335–339. Az angol változathoz pedig ld. Ordass, Lajos: *The Fruits of the Death of Jesus Christ*. In: *Lutheran Herald*. 1957. szept. 3.

⁵⁵ „*Néhány görög is vala azok között, akik felmenének, hogy imádkozzanak az ünnepen. Ezek azért a galileai Bethsaidából való Filephez menének, és kérék őt, mondván: Uram, látni akarjuk a Jézust. Megy vala Filep és szóla Andrásnak, és viszont András és Filep szóla Jézusnak. Jézus pedig felele nékik, mondván: Eljött az óra, hogy megdicsőíttessék az embernek Fia. Bizony, bizony mondom néktek: Ha a földbe esett gabonamag el nem hal, csak egymaga marad; ha pedig elhal, sok gyümölcsöt terem. Aki szereti a maga életét, elveszti azt; és aki gyűlöli a maga életét e világon, örök életre tartja meg azt. Aki nékem szolgál, engem kövessen; és ahol én vagyok, ott lesz az én szolgám is: és aki nékem szolgál, megbecsüli azt az Atya.*” (Ján 12,20–26)

⁵⁶ ORDASS 1982. 335.

⁵⁷ ORDASS 1982. 336.

⁵⁸ ORDASS 1982 337.

⁵⁹ Ordass annak idején, koncepciók perének végén az utolsó szó jogán is elmondta, hogy perének egész idejét „*mérhetetlen lelki békesség*” töltötte el. Ld. ORDASS 1995. 25.

A nyitó istentiszteleten elhangzott igehirdetést azért tartottam szükségesnek részletezni, mert ez a rövid prédikáció adta meg az egész világgyűlés alaphangját – hiszen a nagygyűlés mottója is ez volt: Krisztus megszabadít és egyesít, jelentőségét pedig az is alátámasztja, hogy még 40 évvel később, a Világszövetség 50 éves jubileuma alkalmával összeállított videóban is voltak olyan meginterjúvált személyek, akik Ordass igehirdetését tartották a legemlékezetesebbnek az LVSZ 50 éves múltjában.⁶⁰

Amikor Ordass – valószínűleg jócskán éjfél után – visszatért a szállodai szobájába, már csak arra maradt energiája, hogy megírja a naplójába az aznapi eseményeket. Feljegyzését, mintegy konklúzióként, a következő mondattal zárta: „*Hálás szívvel köszönöm meg Istennek ezt az elfelejthetetlen napot.*”⁶¹

Másnap délelőtt Ordass az Auditóriumban tartott konferencián vett részt, ahol nem tudott betelni azzal az élménnyel, hogy fejhallgatón keresztül bárki a legkülönbébb nyelveken (Ordass az angolt, a svédet és a németet hozza példaként) szinkrontolmácsolásban hallgathatja az előadásokat. A rendezvény fénypontja az volt, amikor Lund-Quist főtitkárt az erlangeni egyetem küldöttei díszdoktori kitüntetésben részesítették.

Ordass népszerűségét jellemzi, hogy a nap folyamán rengetegen keresték meg autogramot kérve tőle, illetve számolatlan mennyiségben érkeztek hozzá levelek, amelyekre válaszolni sem tudott. Az iránta való ilyen mértékű lelkesedést nyilvánvalóan ösztönözte az előző nap elmondott igehirdetés, de, ahogyan láttuk, már előtte is mindenki különleges tisztelettel bánt vele. Ez annak köszönhető hogy meghurcoltatásai miatt mártírként tekintettek rá, s erre minden bizonnyal az LVSZ és az Egyházak Világtanácsa vezetőségének Ordass mellett nyilvánosan kiálló viselkedése is pozitívan hatott (ld. galyatetői konferencia). Persze sokan nem csak azért keresték meg, hogy találkozzanak a mártír püspökkel. Ahogy az több naplófeljegyzésből kitűnik,⁶² többen Amerikába emigrált magyarokként otthoni családtagjaik számára akartak hírt adni magukról Ordasson keresztül.

Este Ordass ismét banketten vett részt, ahol őt és Hanns Liljét, a Lutheránus Világszövetség elnökét megkereste az egyik televízió. Bár a rögtönzött kérdésekre angolul kellett felelni, Ordass mégsem kellemetlen élményként élte meg az interjút, inkább csak amiatt aggódott, hogy gyenge nyelvtudása ellenére (ezt a nyelvet Ordass nem beszélte olyan jól, mint például a svédet), százezrek fogják megnézni a műsort másnap a tévében.

⁶⁰ Bővebben ld. TERRAY 2002. 4.

⁶¹ Napló 1957. aug. 15.

⁶² Példának ld. Napló 1957. aug. 17.

Másnap délelőtt – napok óta először – a magyar delegáció tagjaival találkozott, valamint Amerikában szolgáló magyar lelkészekkel (többek között Pósfay Györggyel)⁶³ délután pedig püspöki minőségében különféle emberekkel tárgyalt (például a finn delegáció két lelkészével, akik készek voltak a finn egyház nevében segíyezni a magyarországi evangélikusokat; Visser't Hoofttal az Egyházak Világtanácsának főtitkárával a református egyház helyzetéről Magyarországon, stb.).

Vasárnap – 18-án – délelőtt a Central Lutheran Churchben⁶⁴ vett részt az istentiszteleten, délután, az ebéd utáni alvás után, ismét többen felkeresték, este pedig az amerikai svéd evangélikus egyház zsinata – az Augustana Synod⁶⁵ – vezetőinek és az LVSZ vezetőinek közös vacsoráján vett részt, Petrus Olof Bersell,⁶⁶ az Augustana Synod egykori elnökének meghívására, az előkelő helynek számító Interlachen Country Clubba.⁶⁷

19-én, hétfőn délelőtt Ordass a nagygyűlést szervező bizottság munkájában, majd a Keresztyén Diákszövetség ülésén vett részt. Délután 4-kor ismét tévéinterjút adott, majd Vajta Vilmos, Vajta felesége, Keken András és Szabó József társaságában Vajtáék szállására ment, hogy kibeszélhessék magukat.⁶⁸

⁶³ Pósfay György 1946-ban ment ki ösztöndíjjal Svédországba, de a magyarországi kommunista hatalomátvétel miatt – többek közt Ordass tanácsára – nem térhetett haza. Pósfay Ordassal kapcsolatos visszaemlékezéseiben beszámol a püspökkel való, a minneapolis-i út során történt három találkozásáról, amelyek között különös módon az augusztus 17-i (ld. fent), valamint egy későbbi, augusztus 22-i, nem szerepel. Ennek az lehet az oka, hogy, ez a két találkozás kevésbé lehetett emlékezetes a minneapolisiak közül, s így az évek során Pósfay elfeledkezett róluk. Egy másik lehetőség, hogy valamilyen oknál fogva nem kívánta megemlíteni. A visszaemlékezést ld. PÓSFAY 2001 a, b, c. A Minneapolis-i találkozásra vonatkozó részt ld. PÓSFAY 2001c. 16–18.

⁶⁴ 333 South 12th Street Minneapolis, Minnesota, <http://www.centralmpls.org>

⁶⁵ Az Augustana Synodot 1850-ben alapította egy bizonyos Lars Esbjörn, Amerikába emigrált svéd lelkész. ld. <http://www.augustana.edu/x18008.xml>

⁶⁶ Petrus Olof Bersell 1935 és 1951 között volt az amerikai svéd lutheránus egyház zsinatának az Augustana Synodnak az elnöke. Ő helyezte Minneapolisba a svéd zsinat központját. Bővebben ld. Norwegians and Swedes 2012. Sajnos csak az online verzióhoz jutottam hozzá:

http://books.google.hu/books?id=BQpTm518v2oC&pg=PT248&lpg=PT248&dq=bersell+p.+o.+augustana+synod+president&source=bl&ots=NhfUwZATby&sig=QJ0qOtb3LRVmUUNVrDoxipjwyLw&hl=hu&sa=X&ei=11NyUsGvAoKKtAa27oDAAw&redir_esc=y#v=onepage&q&f=false

⁶⁷ A klubot 1909-ben alapították. Bővebben ld. <http://www.interlachenc.org/About-Us/History.aspx>

⁶⁸ Napló 1957. aug. 19.

Augusztus 20-a az előző naphoz hasonlóan telt. Délelőtt ismét a nagygyűlés ülésén vett részt, sőt a „világszolgálat” témakörhöz maga is hozzászolt német nyelven, amelynek során megköszönte a világ evangélikusainak a magyar evangélikusoknak nyújtott rengeteg segítséget. Nem sokkal ez után a magyar delegáció élén, akik arra az időre maguk is felmentek a színpadra, Lund-Quist főtitkárt köszöntötte, amelynek során átadták neki Lühnsdorf Károly⁶⁹ róla készített portréját. Délután a helyi missourista⁷⁰ gyülekezet fogadására volt hivatalos, ahová a delegáció két másik tagja, Hafenscher Károly és Szabó József is elkísérték.

Az augusztus 21-i naplóbejegyzést Ordass a következő két szóval indítja: „Házasságkötésem évfordulója.”⁷¹ Bár a bejegyzés során nem emlegeti többször ezt a családi ünnepet, nem kizárt, hogy ha Ordass ezt ennyire számon tartotta, feleségét levél formájában talán fel is köszönthette. Előző napi naplóbejegyzésében ugyanis emleget néhány levelezőlapot, amelynek a megírását tervezi. Délelőtt a Central Churchben tartott magyar nyelvű úrvacsorai istentiszteletet,⁷² amelyet a világgyűlésre ellátogató magyar lelkészek számára szerveztek, de a várt családias létszám helyett több százan vettek részt a szertartáson (a napló szerint a közel 2000 férőhelyes templom tele volt), Ordass maga pedig 134 úrvacsorázót számolt. Ilyen létszám természetesen csak jelentős nem magyar hívő részvételével volt lehetséges. Ennek minden bizonnyal Ordass személye lehetett az oka, amely – mint arra fentebb már kitértem – minden rendezvényen húzónévnek számított. Az istentiszteletet egy közös ebéd követte, amelyen Pósfay György beszámolója szerint,⁷³ „sokan érdeklődtek a magyarországi helyzet és a szétszórtságba kerültek közt végzett lelkipásztori munka, különösen pedig az újabb magyar menekültek élete felől”,⁷⁴ s amely „alkalmon püspökünk igen jól érezte magát”.⁷⁵ Ez utóbbit az Ordass-napló is megerősíti: Ordass is „kedves hangulat”⁷⁶-ról számol be az ebéd kapcsán.

⁶⁹ Lühnsdorf Károly (1893–1958) magyar festőművész és grafikus. Bővebben ld. Evangélikus Élet 2007. júl. 29. számának 6. oldalán.

⁷⁰ Az Evangelical Lutheran Church-höz hasonlóan a Missouri Synod is az egyház Luther által reformált ágához tartozik. <http://www.lcms.org/page.aspx?pid=1206>

⁷¹ Napló 1957. aug. 21. Ordass 1929-ben kötött házasságot barátja, Kirner (később Kincses) Gusztáv húgával, Kirner Irénnel. ld. ORDASS 1985. 78.

⁷² Itt elmondott igehirdetését „A Mester itt van és hív Téged!” címmel ld. ORDASS 1982. 340–343.

⁷³ Pósfay visszaemlékezései szerint ez volt az első találkozása Ordassal Minneapolisban, ld. 340. lábjegyzet.

⁷⁴ PÓSFAY 2001c 17.

⁷⁵ PÓSFAY 2001c 17.

⁷⁶ Napló 1957. aug. 21.

Délután Ordass ismét segélyekről tanácskozott különböző segélyszervezeti vezetővel, este pedig az indonéz delegáció vacsora meghívásának tett eleget egy helyi kínai étteremben. Erről a vacsoráról még az is kiderül, hogy Ordass fapálcikával evett, csak azt nem tudta, hogy mit.⁷⁷

A csütörtök (22-e) délelőtt ismét munkával telt. Ordass reggel a svéd, a dán és a norvég rádióknak nyilatkozott. Erre már két és fél nappal korábban, 19-én este felkészült, mert akkor még úgy volt, hogy másnap kell a nyilatkozatot beolvasnia. Hogy miért kellett elhalasztani, sajnos a naplóból nem derül ki. Ezután került sor a világszövetségi választásokra. Ekkor választották meg elnöknek Franklin Clark Fry-t, az Egyházak Világtanácsának központi bizottságának és a United Lutheran Churchnek az elnökét, s ekkor választották be Ordass ismét a végrehajtó bizottságba (ld. 52. o. és 54. o.). Ordass a délutánt, svéd barátainak invitálására, városnézéssel töltötte, este pedig közösen elmentek egy bizonyos Clifford Ansgar Nelson⁷⁸ tóparti nyaralójába, ahol maga Ordass is megmártózott a tóban.

A következő napon semmi kifejezetten említésre méltó nem történt. Ordass aznap is részt vett a gyűlés programjain, nyilatkozott a svéd ifjúsági sajtónak, este pedig egy előkelő fogadáson vett részt, amelyet Clifford Nelson szervezett. Bár ez a nap is sűrűn tele volt programokkal, Ordass naplóbejegyzése az egyes eseményekre már csak rövid mondatokban tér ki, s ezáltal az olvasónak az az érzése a napló alapján, mintha Ordass a megszokott mindennapi rutinját írná le. Valószínűleg mostanra sikerült Ordassnak hozzászoknia – épp a legvégén – a világgyűlés tempójához.

⁷⁷ „Hogy mit ettem, arról a leghalványabb fogalmam sincsen, de azt az egyet megtudtam, hogy Isten igen jó gyomorral áldott meg.” (Napló 1957. aug. 21.)

⁷⁸ Clifford Nelson volt a világgyűlés egyik főszervezője (ld. Napló 1957. aug. 9.), ennél több viszont nem derül ki róla. A naplóból annyit tudunk meg, hogy a „*felesége igen gazdag*” (Napló 1957. aug. 22.) valamint, hogy Ordass már az 1947-es körútján is járt náluk. A Nelson név egyébként előkerül még a northfieldi tartózkodás alatt is: egy alkalommal, amikor Ordass egy estére beutazik St. Paul-ba, Minneapolis ikervárosába, hogy együtt vacsorázzon Hanns Liljével és Lund-Quisttal, egy bizonyos „*Nelson bácsi*” néven aposztrofált személy szállította őt kocsival. (Napló 1957. aug. 9.) Ez a bizonyos „*Nelson bácsi*” valószínűleg a fent említett Clifford Nelsonnak az apja, minthogy a vacsora helyszíne „*Nelson bácsi*” fiának lakásán volt.

Másnap volt a világgyűlés „hivatalos munkájának zárónapja.”⁷⁹ Aznap hirdették ki az elmúlt napok munkájának öt pontba foglalt eredményét (ld. 52. o.). Ehhez Ordass a következő megjegyzést fűzi a naplójában: „Kedvem volna ezt az iratot a világevangelikusság »Minneapolis-i hitvallásának« nevezni.”⁸⁰ A „minneapolis-i hitvallás” kifejezés egyébként valószínűleg nem Ordass saját ötlete, mert a Lutheránus Világszövetség történetét feldolgozó „From Federation to Communion” című kötet is ezzel a jelzővel illeti a Minneapolisban végzett munka eredményét.⁸¹ A pontokat az Evangélikus Élet is közli október 6-i, 13-i, 20-i, 27-i, november 3-i és 10-i számában, Nagy Gyula bevezető gondolataival. Nagy a „minneapolis-i hitvallás” megjelölésre az Evangélikus Élet 1957. október 6-i számában reagál: „Egyesek már akkor úgy emlegették ezeket a tételeket, mint a világ-evangelikusság új, »minneapolis-i hitvallását«. Ez természetesen távol áll tőlük.”⁸² A cikkben Nagy nem vitába száll ezzel a megjelöléssel, pusztán kiegészíti, magyarázza azt, annak érdekében, hogy az olvasók számára is minden világos legyen. A hivatkozott cikkben ugyanis, a fent idézett két mondat után Nagy azt fejt ki, hogy a minneapolis-i pontok azért nem nevezhetők hitvallásnak, mert nem kívánják lecserélni Luther 95 tételét, kiegészíteni sem kívánják a meglévő hitvallási iratokat, ráadásul nem is kötelező érvényűek (hiszen az LVSZ nem felettes szerve egyik evangélikus egyháznak sem), hanem „ezek a tételek a világ-evangelikusság vezető elméinek, mai legmagasabb reprezentatív testületének alkotása.”⁸³

A nagygyűlés munkájának zárónapján került sor arra is, hogy Minneapolis városa a világgyűlés tíz tagját a város díszpolgárává fogadta, s e tíz fő között szerepelt Ordass Lajos is. Délután Ordass a másnapi záróünnepség főpróbáján vett részt, ahol ismét ő tartotta a prédikációt. Azon kívül, hogy még néhány emberrel beszélgetett a nap folyamán, más említésre méltó nem történt. Aznapi naplóbejegyzése végén Ordass megemlékezik a 9 évvel korábbi házkutatásról, és az ezt követő házi őrizetről is, amelyet ő első letartóztatásaként emleget a naplójában. Ez az emlék a hatvanas évek eleji naplójegyzeteiben is többször előkerül, aztán ezeket szép lassan felváltják az az évi Lajos napi (augusztus 25-e Lajos nap, de többen már 24-én köszöntötték Ordasst) köszöntésekről való megemlékezések.⁸⁴

⁷⁹ Napló 1957. aug. 24.

⁸⁰ Napló 1957. aug. 24.

⁸¹ Federation 1997. 373.

⁸² A Minneapolis-i Világkonferencia üzenete. In: Evangélikus Élet 1957. okt. 6.

⁸³ A Minneapolis-i Világkonferencia üzenete. In: Evangélikus Élet 1957. okt. 6.

⁸⁴ Ld. Napló 1961–1977. aug. 25.

Másnap, 1957. augusztus 25-én, vasárnap került sor a Lutheránus Világszövetség 3. nagygyűlésének záróünnepére. Ez két egymást követő délelőtti, a Central Church-ben tartott istentisztelettel kezdődött, délután pedig a Kapitólium előtti téren folytatódott. Mindkét istentiszteleten Ordass prédikált, mind a két alkalommal ugyanazt, a délutáni alkalmon pedig egy rövid beszédet mondott el „*A Krisztusban nyert szabadság*”⁸⁵ címmel. Ebben kifejtette, hogy a keresztény szabadság nem jelent egyet az Istentől, Isten törvényeitől való függetlenséggel. Épp ellenkezőleg: a keresztény ember szabadsága abban rejlik, hogy Isten tekintélyét megvalljuk, mert csak az ő vezetése tehet minket szabaddá a bennünket szolgátságban tartó erőszaktól. A rendezvényen az Ordass által ismert rendőrségi számadatok szerint kb. 128 ezer ember vett részt.⁸⁶

Este Ordass a Minneapolisban lévő magyarokkal vacsorázott, akik megköszöntötték névnapja alkalmából.⁸⁷ Valószínűleg itt került sor arra a beszélgetésre Pósfay Györggyel,⁸⁸ amely során Ordass kifejtette, hogy mielőtt hazatér, szeretné meglátogatni Sylvester C. Michelfelder, az LVSZ első főtitkárának sírját New Washingtonban, amelyet aztán Pósfay meg is szervezett neki.

Este fél kilenckor Ordass még részt vett a végrehajtó bizottság ülésén. Itt választották meg őt az LVSZ első alelnökének (ld. korábban) A második és a harmadik alelnök Bo Giertz svéd püspök, illetve az indiai Manikam lett.⁸⁹

⁸⁵ A teljes szöveget ld. ORDASS 1987. 672–674.

⁸⁶ Napló 1957. aug. 25.

⁸⁷ Erre a köszöntésre még 1972-ben is nosztalgiával emlékezik vissza. Ld. Napló 1972. aug. 25.

⁸⁸ Pósfay ezt a beszélgetést jelöli meg másodikként visszaemlékezésében, tévesen (ld. 340. lábjegyzet). Azért nem állíthatjuk biztosan, hogy erre a beszélgetésre a névnap-i köszöntőn került sor, mert Pósfay ezt írja: „*A második alkalomra [t.i. a második beszélgetésre] a nagygyűlés és az utóösszejevetelek befejeződése után került sor. Ordass püspök úr, akit közben megválasztottak a Végrehajtó bizottság tagjának és a szervezet első alelnökének...*” (PÓSFAY 2001c). Ordasst csak a vacsora után választották meg a szervezet alelnökének, vagyis a beszélgetés feltételezett időpontja után. Az viszont valószínűtlen, hogy new washingtoni kitérőről csak másnap beszélgetett Ordass Pósfayval. Egyrészt, mert a napló nem említi a vele való találkozást, másrészt pedig, szintén a napló alapján nem is volt olyan alkalom, ahol erről beszélhettek volna (ld. Napló 1957. aug. 26. és 28.). Így feltételezhetjük azt, hogy Pósfay visszaemlékezéseiben, amely egyébként évekkel az események után készült, a történések időrendje kissé összemosódott.

⁸⁹ Vö. FABINY TIBOR 2008. 66. és Napló 1957. aug. 25.

Ordass utolsó minneapolis-i napja, augusztus 27-e is főképp munkával telt. Egész nap a végrehajtó bizottság tárgyalásán vett részt. Ennek során Ordass elérte, hogy Pröhle Károlyt (ha már a gyűlésre nem engedték ki) beválasszák az LVSZ teológiai bizottságába. Az este a búcsúzkodással telt.

A hazaút

A nagygyűlés után, augusztus 26-án a magyar delegáció útja ismét külön vált. Keken és Szabó 26-án reggel repülön New York-ba utaztak, ahonnan másnap autóval a betlehemi⁹⁰ magyar evangélikus gyülekezetet látogatták meg, s augusztus 28-án tértek vissza New York-ba.⁹¹

Wiczián és Nagy egy-egy napos látogatást tettek a chicagói és a daytoni egyetemeken. 29-én értek New York-ba.⁹²

Hafenscher szintén Chicagoba repült, ahol átszállt a Pittsburghbe induló gépre. Innen autóval vitték tovább Zelienople-be,⁹³ ahol egy ismerős lelkészcsaládnál volt látogatóban.⁹⁴ Augusztus 28-ra ért vissza New York-ba.⁹⁵

Ahogy azt Pósfayval korábban megbeszélték, Ordass, még mielőtt visszautazott volna New York-ba, hogy ott hajóra szálljon Európa felé, tett egy másfélnapos kitérőt Sylvester C. Michelfelder New Washingtonban található sírjához. Minneapolisból augusztus 27-én délelőtt indult a repülőgép Cleveland felé. Ott Pósfay György, valamint Brachna Gábor⁹⁶ társaságában autóval utaztak tovább New Washingtonba. Itt Ordass megtekintette a helyi evangélikus templomot, amelyben egyébként Michelfelder annak idején konfirmált, majd Michelfelder lányának társaságában kimentek a temetőbe megkoszorúzni a sírját.

⁹⁰ Pennsylvania állam.

⁹¹ ÁBTL 3.1.5. O-13599/1. Evangélikus Egyházi reakció. 101–115. lap. „*Virág*” jelentése a Minneapolisban járt ev. küldöttségről. (1963. márc. 11.) 112. lap.

⁹² Keken András: A III. Evangélikus Világgyűlés záróünnepélye. In: Evangélikus Élet 1957. szept. 22.

⁹³ Pennsylvania állam.

⁹⁴ Mississippitől a Dunáig. Interjú Hafenscher Károllyal. In: Evangélikus Élet 1957. szept. 22.

⁹⁵ Napló 1957. aug. 28.

⁹⁶ Brachna Gábor volt az amerikai magyar evangélikus gyülekezetek főesperese. Ld. PÓSFAY 2001c 17.

Ezután siettek vissza Clevelandbe, mert este fél nyolckor kezdődött⁹⁷ a magyar nyelvű istentisztelet, amelyen Ordass maga is részt akart venni. Végül csak fél óra késéssel sikerült odaérni.⁹⁸ Az istentiszteleten Ordass találkozott több földijével is, ugyanis a szertartáson szép számban jelentek meg egykori torzsaiak. Ordass az éjszakát a helyi paplakban töltötte, másnap délelőtt pedig felszállt a Washington DC felé induló repülőjára. Ott a magyar követség egyik tagja fogadta, aki megmutatta Ordassnak a várost, majd bevitte őt a magyar nagykövetségre, ahol Zádor Tibor ügyvivővel ebédelt együtt.⁹⁹ Az ebéden Zádoron kívül egy bizonyos László Károly alezredes is részt vett. A beszélgetés kapcsán Zádor arról a tapasztalatáról számol be az erről írt jelentésében, hogy Ordass, ha politikai kérdések kerültek szóba, megmerevedik és elhallgat. Az ebéd során szóba került a magyarok számára ajándékba adott „*Luther-film*”¹⁰⁰ Magyarországra történő behozatala is, amivel kapcsolatban ígéretet kapott arra, hogy amennyiben otthon engedélyezik, akkor a követség szívesen megoldja a film és a hozzá ajándékba adott filmfelvevő gép hazaküldését.¹⁰¹ Késő délután folytatta az útját New York-ba, ahol a Prince George szállodában¹⁰² szállt meg. Aznap érkezett meg Keken András, Hafenscher Károly és Szabó József is New York-ba.

⁹⁷ Pósfay szerint hétkor kezdődött. Valószínűleg rosszul emlékezik. Ld. PÓSFAY 2001c. 18.

⁹⁸ Pósfay visszaemlékezése szerint ezen az istentiszteleten Ordass maga prédikált, méghozzá a 23. zsoltárról. Ez az információ azért zavaró, mert Ordass a naplójában nem említi meg, hogy prédikált volna (pedig ezt mindig fel szokta jegyezni), ráadásul Ordass precizítására nem jellemző, hogy fél órát késsen egy olyan istentiszteletre, amelyen ő is szolgálatot vállal. Így két lehetőség van: vagy Pósfay próbálta meg szántsándékkal megmásítani a múltat, vagy Ordass volt az, aki rá szokatlan módon viselkedett ebben az ügyben.

⁹⁹ ÁBTL 3.1.5. O-13599/1. Evangélikus Egyházi reakció. 7–8. lap. Magyar ev. delegáció az Egyesült Államokban. *Zádor Tibor* jelentése (1957. szept. 11.) 8. lap.

¹⁰⁰ Ordass itt valószínűleg az 1953-ban megjelent Irving Pichel által rendezett filmre céloz.

¹⁰¹ Végül valószínűleg csak a filmfelvevő kapcsán vették igénybe az amerikai magyar nagykövetség segítségét, mert amikor ugyanez a probléma bécsi magyar nagykövetségen ismét előkerült (ld. lentebb), akkor a filmfelvevőről nem, csak magának a filmnek a behozataláról esik szó.

¹⁰² A szálloda épülete Manhattanben, az East 28th Streeten található. Ma bérházként működik.

Ld. <http://www.commonground.org/our-buildings/the-prince-george/#.UnT6ABCmaN4>

A következő nap, augusztus 29-e, csütörtök, többnyire eseménytelenül telt Ordass számára. Reggel Kekennel Szabóval és Hafenscherrel a National Lutheran Council áhítatán vettek részt, ezután Hafenscher Károly a másnapi hajóutat ment elintézni, a délelőtti folyamán pedig megjött a magyar delegáció másik két tagja is, Wiczián Dezső és Nagy Gyula. Ordasshoz pusztán néhány magyar látogató érkezett. Délután a magyar küldöttség tagjai elmentek ruhát venni, amihez a pénzt az amerikai evangélikusok gyűjtötték össze. Ordass ez alatt a szállodában maradt pihenni.

Este a teljes magyar delegáció Franklin Fry LVSZ elnök meghívását élvezte. Fry először a hivatalát mutatta meg, majd elvitte őket az otthonába, ahol családi körben megvendégelte a magyarokat.

Augusztus 30-án pénteken reggel a magyar küldöttség még tett egy búcsúlátogatást a National Lutheran Council hivatalában, ahol köszönetet mondtak a sok segítségért. Ezután indultak a kikötőbe, hogy felszálljanak a Le Havre-ba délután 4-kor induló SS America¹⁰³ nevű óceánjáróra. Ide az időközben megérkező Vajta Vilmos is kikísérte őket.

A hajóút során Ordassnak végre alkalma volt kipihenni az elmúlt hetek fáradalmait, így nem meglepő módon az utazás jelentős részét alvással töltötte. Amikor épp nem aludt, akkor a tengervízzel töltött úszómedencében mártózott meg, vagy elment moziba, vagy egyszerűen csak utastársaival beszélgetett egy-egy pohár sör mellett. A hajóút során került sor arra is, hogy az evangélikus teológia leköszönő dékánja, Wiczián Dezső átadja a dékánságot a most kezdő Nagy Gyulának. Ordass maga is mulatva jegyzi meg, hogy minderre egy-egy üveg sör keretében kerítettek alkalmat.¹⁰⁴

Az utazás során Ordass egyedül arra panaszkodik, amivel egyébként már az odaút során is találkozhattunk, hogy a delegáció tagjai között egyházi kérdésekben nincs egyetértés, nem tudnak egységesek lenni.¹⁰⁵ Ez az egyik esti (szeptember 3.) beszélgetésükön volt a legszembeszökőbb. Ordass, ahogy eddig sem, úgy most sem tér ki arra, hogy mi volt pontosan beszélgetésük témája, bár sejthetően szóba került az akkoriban aktuális kérdés: az egyház és az állam viszonya. Ordass keserűen még azt is megjegyzi, hogy *„a világ evangélikussága...ijesztően nagy embernek tart, »hős«-nek minősít, kész mindenben támogatni. Csak otthon vagyok elszigetelt, magános, tehetetlen ember!”*¹⁰⁶

¹⁰³ Az SS America nevű óceánjáró 1939-től egészen 1994-es hajótöréséig rendszeresen utazott nemzetközi vizeken. Ld. <http://www.united-states-lines.org/s-s-america1-hm/history-2/>

¹⁰⁴ Napló 1957. aug. 31. és szept. 1.

¹⁰⁵ „Tragikus, hogy nem tudunk beszélni közös kérdéseinkről – az egyházról” (Napló 1957. szept. 3.)

¹⁰⁶ Napló 1957. szept. 3.

A hajó szeptember 6-án, pénteken futott be Le Havre kikötőjébe. Innen vonattal mentek Párizsba, ahol már várta őket Kulifay Imre református lelkész. Ebéd után Kulifay elvitte őket Versailles-ba, ahol megnézték a Trianon palotát.

Este tízkor indult a vonatuk, ugyanaz az Arlberg Express, amivel idefelé is jöttek. Erre nem hogy hálókülkét, de helyjegyet sem kaptak, így hát „*bizony kínos*”¹⁰⁷ éjszakájuk volt. A vonat másnap, szeptember 7-én este fél tízre érkezett Bécsbe. Az állomáson már várta őket Szépfalusi István, aki elvitte őket szállásukra, a Hotel Stefanie-ba.¹⁰⁸ Itt kapta Ordass a szomorú hírt, hogy nővére, Paula¹⁰⁹ meghalt.

Szeptember 8-án vasárnap délelőtt istentiszteleten vettek részt, majd Gerhard May bécsi osztrák evangélikus püspöknél ebédeltek, valamint átvették a megígért Volkswageneket (ld. fentebb). Délután Ordass Szépfalusi István és Keken András társaságában beszélt meg „*minden függő kérdést.*”¹¹⁰ Este a delegáció ismét vendégségbe ment, ezúttal egy bizonyos Althofhoz.

¹⁰⁷ Napló 1957. szept. 8. vasárnap reggel

¹⁰⁸ Ma is létező hotel a Taborstrasse 12. alatt. Ld. <http://stefanie-hotel-vienna.h-rez.com/index.htm?lhl=ggl-en&gclid=CNtlk86rxroCFUSS3godqSMAHA>

¹⁰⁹ Wolf Paula, Ordass nővére rákos volt. Ordass az Nagy idők kis tükre című önéletrajzi íásaiban megjegyzi, hogy már a Minneapolisba való utazása előtti utolsó látogatásakor Mátraszentistvánba – nővére itt lakott – sejtette, hogy akkor látja Paulát utoljára. Ld. ORDASS 1987. 657.

¹¹⁰ Napló 1957. szept. 8. vasárnap este. Ordass nem tér ki arra, hogy mik ezek a függő kérdések. Ezzel kapcsolatban támpontot nyújthat aznapi naplóbejegyzésének reggel írt része: „*Nem tudom: mi felé megyek holnap*” (Napló 1957. szept. 8. vasárnap reggel). Ordass ebbe a mondatba minden aggodalmát belesűríti, ami a másnapi hazaúttal kapcsolatban felmerült benne. Legsötétebb gondolatai között még egy újabb letartóztatás lehetősége is megfordul, legalábbis erre utal közvetlen az imént idézett mondat előtt leírt megjegyzése: „*Ma van kilencedik évfordulója annak, hogy letartóztattak*” (Napló 1957. szept. 8. vasárnap reggel). Letartóztatásának emléke Ordass egészen élete végéig kísérti, naplójában évről évre megemlékezik az eseményről, utoljára 1977-ben. Ld. Napló 1961–1977. szept. 8.

Szeptember 9-én reggel Ordass elment a bécsi magyar követségre, ahol Beck István tanácsossal tárgyalt két dologról: egyrészt a „*Luther-film*” Magyarországra való behozataláról, másrészt a „*14 éven aluli gyermekek esetleges hazatérése ügyében.*”¹¹¹ A Luther-film kapcsán minthogy a delegáció egyik tagjának sincsen diplomata útlevele, Beck felajánlotta, hogy néhány napon belül a követség egyik beosztottjával szívesen hazaküldeti a filmet, kikerülven ezáltal a „*vám-vexatúrákat.*” A gyermekek ügyében Beck kifejezte, hogy a magyar állam részéről nem látják akadályát annak, hogy hazatérjenek, egyedül az osztrákoknak kell megváltoztatniuk az ezzel kapcsolatos álláspontjukat, mert irreális azt elvárni, hogy a magyar állam küldje külföldre a gyerekek után a szüleiket is.¹¹² Ugyanebben a kérdésben a délelőtti folyamán Ordass, May püspökkel az oldalán, az osztrák belügyminisztériumot is felkereste. Az sajnos nem derül ki a naplóból, hogy a tárgyalásokkal mire jutottak. Ezután Ordass és Szépfalusi István közösen elmentek bevásárolni. A hazaindulást délután 2-re tervezték, amit jócskán lekéstek, de minthogy hazafelé már nem vonattal, hanem a két új autóbuszon mentek, ezért ebből nem származott gond.

Végül, közel másfél hónapos távollét után 1957. szeptember 9-én, este 10:15 körül az Ordass Lajos által vezetett minneapolis-i magyar delegáció megérkezett Budapestre. Sokan köszöntötték őket a püspöki hivatalban, többek között Túróczy Zoltán,¹¹³ Ordass püspöktársa is. Ezután Ordass hazament, ahol rég nem látott családjával beszélgetett hajnali fél kettőig, első otthon töltött napja pedig főképp alvással telt, valamint lenyíratatta „*hosszú üstök*”-ét.¹¹⁴

¹¹¹ Az 1956-os forradalmat követő kivándorlási hullám során rengeteg kiskorú gyermek is elhagyta Magyarországot és ezzel saját családját. Ordass az ő hazatérésük ügyében próbált közben járni. 1957. augusztus 6-án egyébként az Országos Béketanács Evangélikus Egyházi Békebizottsága egy olyan nyilatkozatot fogadott el, amelyben elkötelezi magát a kiskorúak hazatérése ügyében. (Ld. Evangélikus Élet 1957. aug. 18.) Ordass ennek a határozatnak a hírére kezdett el intézkedni. (ÁBTL 3.1.5. O-13599. Evangélikus Egyházi reakció. 101–115. lap. „*Virág*” jelentése a Minneapolisban járt ev. küldöttségről (1963. márc. 11.) 113. lap.

¹¹² Beck István jelentését ld. MNL OL ÁEH XIX-A-21-d, 1. doboz, 0048-2/1957.

¹¹³ Túróczy Zoltánt 1957 januárjában választották meg az északi egyházkerület püspökének. (Ld. Napló 1957. febr. 21.)

¹¹⁴ Napló 1957. szept. 10.

Összegzés

Ahogy tavasszal a delegáció bevonta a nagygyűlésre való készülődésbe az evangélikus lelkészi kart, úgy most, a gyűlés után a minneapolisi tapasztalatokat is megosztotta vele. Szeptember 17-én került sor az evangélikus egyház Üllői úti székházában az Országos Lelkészi Munkaközösség ülésére, ahol kb. 250 lelkész hallgatta meg a hattagú delegáció beszámolóját. Ordass magáról a nagygyűlésről beszélt, Keken András a springfieldi konferenciáról, Wiczián a St. Paul-i konferenciáról, Szabó József a McIntire-féle ellentüntetésről adott számot, Hafenschernek jutott az amerikai egyházi élet és az amerikai magyarság bemutatása, Nagy Gyula pedig a nagygyűlésen folyó teológiai munkáról tartott előadást.¹¹⁵

A lelkészi karnak adott beszámoló mellett szeptember végén a delegáció tagjai a Deák téri gyülekezet templomában egy egész előadássorozat keretében a híveknek is betekintést nyújtottak élményeikbe. Szeptember 27-én az *„Evangélikus Világszövetség munkája”* címen Ordass tartott előadást, 28-án Nagy Gyula *„A világgyűlés munkája és üzenete”* címen és Hafenscher Károly *„Az amerikai evangélikus egyházi élet”* címen. Szeptember 29-én pedig Wiczián Dezső és Keken András volt soron. Wiczián *„Az egyház intézményei Amerikában”*, Keken *„Magyar evangélikus külföldön”* címmel adott elő.

Ordass az őszi folyamán, csakúgy, mint tavasszal, folytatta püspöki hivatalából fakadó kötelezettségét: a gyülekezetlátogatást. Ennek során több ízben került sor arra, hogy beszámolt az amerikai útról is. Október 5-én Nagykanizsán,¹¹⁶ október 13-án Rákosligen,¹¹⁷ november 24-én pedig Kaposváron¹¹⁸ adott elő ilyen témában.

A minneapolisi küldöttség utolsó közös találkozáját november 19-én tartotta, amikor Vajta Vilmos és Lund-Quist, Horváth János ÁEH elnök meghívására Magyarországra látogatott.¹¹⁹ Ezután viszont a minneapolisi út egyre inkább kedves emlékké vált Ordass Lajos számára, püspökségének egy olyan különleges epizódjává, amelyet novemberre már beárnyékolnak az újabbnál újabb, egyre súlyosabb egyházi gondok. Az állam elérkezettnek

¹¹⁵ Vö. Evangélikus Élet 1957. szept. 29. és Napló 1957. szept. 19.

¹¹⁶ Napló 1957. okt. 8.

¹¹⁷ Napló 1957. okt. 13.

¹¹⁸ Napló 1957. nov. 25.

¹¹⁹ Vö. Napló 1957. nov. 22. és MNL OL Ordass Alapítvány Levéltára P 2173, Ordass Archivum 3. doboz, *Vilmos Vajta: Correspondence and Documents III., 1955–1959. Diary of Trip to Hungary.*

látta az időt, hogy ismét szigorú ellenőrzése alá vegye az evangélikus egyházat. Ordass először megpróbálták elszigetelni, az egyházi baloldal képviselőivel körbevenni (decemberben Túróczy Zoltán püspöktársát ismét félreállították, s helyére visszakerült Vető Lajos), majd 1958. június 24-én elérkezett annak az ideje, hogy őt is újra félreállítsák. A minneapolis-i útra viszont Ordass még évek múltán, a belső emigráció éveiben is nosztalgiával tekintett vissza, lakásának falán pedig élete végéig ott lógott a világgyűlés nyitó istentiszteletéről készült fénykép.¹²⁰

A minneapolis-i út valóban rendkívül érdekes epizódja a huszadik századi evangélikus egyháztörténetnek. Rámutat arra, hogy a Kádár-rezsim kezdetben mennyire rá volt szorulva, hogy 1956 után nemzetközileg jobb színben tűnjön fel, ezzel kapcsolatban pedig olyan reményeket táplált a Nyugaton is hitelesnek számító Ordass Lajos irányában – attól függetlenül, hogy Ordass ezeket képtelen volt beváltani –, amelyek arra sarkallták Horváth Jánosékat, hogy rábízzanak egy ilyen fontos, diplomáciai szempontból is jelentős és üzenetértékű utat. A támogatás, amelyet Ordass az út kapcsán az állam részéről kapott elsősorban Horváth Jánosnak, az Egyházügyi Hivatal vezetőjének volt köszönhető, akinek Ordassal kölcsönös jó viszonyt és bizalmi kapcsolatot sikerült kialakítania. Feltételezhetően ez a jó viszony tette lehetővé azt is, hogy az evangélikus egyházban csak olyan későn, 1957 ősztől kezdődjön meg a visszarendeződés, a felsőbb állami hatalom alá való visszatagozódás, és hogy Ordass is olyan sokáig hajlandó volt – a keresztény erkölcs diktálta keretek között – az állam követelőzéseivel szemben rugalmasságot tanúsítani és egy vele való olyan együttműködésben reménykedni, amelyben az egyház nem veszíti el önállóságát s nem kell feladnia értékrendjét. Az sem kizárt továbbá – legalábbis az általam vizsgált források alapján – hogy Ordass személyét és püspöki pozícióját sokáig maga Horváth János védte meg más, Ordassal ellenséges állami szervek képviselőinek támadásaival szemben. Ennek igazolásához vagy cáfolatához viszont még számos kutatás elvégzésére van szükség, amelyhez jelen dolgozatot szánom az első lépésnek.

¹²⁰ MNL OL Ordass Alapítvány Levéltára P 2173, Ordass Archivum 24. doboz, Ordass Lajos fényképek, levelek (1920–1984). Képanyag az Ordass-életrajz angol kiadásához. 33. kép

Felhasznált irodalom

A jegyzetekben található hivatkozásokban alkalmazott rövidítések feloldása:

ÁBTL	Állambiztonsági Szolgálatok Történeti Levéltára
ÁEH	Állami Egyházügyi Hivatal
DOLL	D. Ordass Lajos levéltára
EOL	Evangélikus Országos Levéltár
MNL OL	Magyar Nemzeti Levéltár Országos Levéltára

Források:

Levéltári források:

- Állambiztonsági Szolgálatok Történeti Levéltára
 - Evangélikus Egyházi reakció (3.1.5. O-13599/1–2.)
- Evangélikus Országos Levéltár
 - D. Ordass Lajos levéltára
 - Egyetemes presbitériumi jegyzőkönyvek
- Magyar Nemzeti Levéltár Országos Levéltára
 - Állami Egyházügyi Hivatal anyaga
 - Elnöki iratok (XIX-A-21-a)
 - Általános iratok (XIX-A-21-b)
 - Adattár (XIX-A-21-c)
 - Visszaminősített TÜK iratok (XIX-A-21-d)
 - Ordass Alapítvány Levéltára (P 2173, magánlevéltár)
 - Ordass Archívum

Forráskiadványok:

Háló 2. 2014

Egyházvezetők 1. Káldy Zoltán, Ottlyk Ernő. Szerk. *Mirák Katalin*. (Háló 2. Dokumentumok és tanulmányok a Magyarországi evangélikus Egyház és az állambiztonság kapcsolatáról, 1945–1990.) Bp. 2014.

ORDASS 1982	<i>Ordass Lajos: Válogatott Írások. Válogatta: Szépfalusi István. Bern 1982.</i>
ORDASS 1985	<i>Ordass Lajos: Önéletrajzi írások. Válogatta: Szépfalusi István. Bern 1985.</i>
ORDASS 1987	<i>Ordass Lajos: Önéletrajzi írások. Folytatás. Válogatta: Szépfalusi István. Bern 1987</i>
ORDASS 1995	<i>Ordass Lajos: Az utolsó szó jogán. In: Keresztyén Igazság 27. szám. (1995) 25–26.</i>
ORDASS 1998	<i>Ordass Lajos: Válogatott írások. Folytatás. Válogatta: Szépfalusi István. Bp. 1998.</i>

Egyéb források:

Biblia

Napló

Ordass Lajos naplója 1948, 1956–1957.

Sajtótermékek:

Burgenländische Gemeinschaft:

- 1957. okt. (http://www.the-burgenland-bunch.org/BG-NL-Archive/pdf/BG-1957-014_10+11.pdf, elérés dátuma: 2014. ápr. 3.)

Evangélikus Élet:

- 1956. okt. 21.
- 1956. okt. 14.
- 1956. nov. 4.
- 1957. márc. 31.
- 1957. ápr. 14.
- 1957. ápr. 21.
- 1957. ápr. 28.
- 1957. máj. 5.
- 1957. máj. 12.
- 1957. máj. 19.
- 1957. máj. 26.
- 1957. jún. 2.
- 1957. jún. 16.

- 1957. aug. 4.
- 1957. aug. 11.
- 1957. aug. 18.
- 1957. aug. 25.
- 1957. szept. 1.
- 1957. szept. 8.
- 1957. szept. 15.
- 1957. szept. 22.
- 1957. szept. 29.
- 1957. okt. 6.
- 1957. okt. 13.
- 1957. okt. 20.
- 1957. okt. 27.
- 1957. nov. 3.
- 1957. nov. 17.
- 1958. jún. 29.
- 2007. júl. 29.

Evangélikus Naptár:

- 1957
- 1958
- 1963
- 1984

Lutheran Herald:

- 1957. szept. 3.

New York Times:

- 1956. aug. 5.
- 1956. szept.28.
- 1957. febr. 5.
- 1957. febr. 11.
- 1957. aug. 6
- 1957. aug. 10.

Time:

- 1957. aug. 19.

(<http://content.time.com/time/magazine/article/0,9171,809745,00.html>)

(Elérés dátuma: 2014. ápr. 3.)

Szakirodalom:

Aranydiploma 2005

Hívására indultunk. Aranydiplomás evangélikus lelkészek vallomásai. 1950–1955, 1951–1956. Szerk. *Keveházi László – Missura Tibor*. Piliscsaba 2005.

BÖRÖCZ 2012

Böröcz Enikő: Egyházfő viharban és árnyékban. Ordass Lajos evangélikus hitvalló püspöki szolgálata (1945–1958) I. kötet. Bp. 2012.

FABINY TAMÁS 2009

Fabiny Tamás: Sem magasság, sem mélység... Keken András életregénye. Bp. 2009.

FABINY TIBOR 2008

Fabiny Tibor: The Veil of God and the Cross of Christ. The Testimony of Bishop Lajos Ordass in Communist Hungary. Theological Reflections. Budapest 2008.

Federation 1997

From Federation to Communion. The History of the Lutheran World Federation. Szerk. *Schjørring, Jens Holger – Kumari, Prasanna – Hjelm, Norman A.* Minneapolis 1997.

Háló 1.

Dokumentumok és tanulmányok a Magyarországi Evangélikus Egyház és az állambiztonság kapcsolatáról, 1945-1990. Szerk. *Mirák Katalin*. Bp. 2010.

HANÁK 1995

Hanák Tibor: Min dolgozik Szépfalusi István? In: *Szépfalusi István*: Murteri kövek. Szembesülések, szempontok, alkalmak. Bp. 1995. 27–30.

ITTZÉS 2014

Ittzés Ádám: Ottlyk Ernő állambiztonsági tevékenysége. In: *Egyházvezetők 1*. Káldy Zoltán, Ottlyk Ernő. Szerk. *Mirák Katalin*. (Háló 2.

- Dokumentumok és tanulmányok a Magyarországi evangélikus Egyház és az állambiztonság kapcsolatáról, 1945–1990.) Bp. 2014. 436–519
- KORÁNYI 2012 *Korányi András*: Hanem szeretni is. Káldy Zoltán püspöki szolgálata itthon és külföldön. (Egyház a szocializmusban 1.)Bp. 2012
- KÖPECZI BÓCZ 2004 *Köpeczi Bócz Edit*: Az Állami Egyházügyi Hivatal tevékenysége (Haszonélvezők és kárvallottak). Bp. 2004.
- KÓSA 2012 *Kósa László*: Polgári élet Gyulán a XX. század elején. Kisvárosi kapcsolatrendszer, társas alkalmak, baráti körök egy napló alapján: In: *Uő.*: Gyulai dolgozatok. Debrecen 2012. 102–162.
- Magyar Életrajzi Lexikon <http://mek.oszk.hu/00300/00355/html/>
(Elérés dátuma: 2014. ápr. 3.)
- Magyarország a XX. században. Főszerk. *Kollega Tarsoly István*. Szekszárd 1996–2000. II. kötet. Természeti környezet, népesség és társadalom, egyházak és felekezetek, gazdaság.
<http://mek.oszk.hu/02100/02185/html/251.html>
(Elérés dátuma: 2014. ápr. 3.)
- Nem voltam egyedül 1995 Nem voltam egyedül. Beszélgetések az evangélikus egyházi közelmúltról. I. kötet. Szerk. *Mirák Katalin*. Bp. 1995.
- Norwegians and Swedens 2012 Norwegians and Swedes in the United States: Friends and Neighbors. Szerk. *Anderson, Philip J. – Blanck, Dag*. St. Paul, Minnesota 2012.
http://books.google.hu/books?id=BQpTm518v2oC&pg=PT248&lpg=PT248&dq=bersell+p.+o.+augustana+synod+president&source=bl&ots=NhfUwZATby&sig=QJ0qOtb3LRVmUUNVrDoxipjwyLw&hl=hu&sa=X&ei=11NyUsGvAoKKtAa27oDAAw&redir_esc=y#v=onepage&q&f=false
(Elérés dátuma: 2014. ápr. 3.)
- ORDASS 1996 *Ordass Lajos*: Akikkel az úton találkoztam. Bp. 1996.

- OTTLYK 1976 *Ottlyk Ernő: Az evangélikus egyház útja a szocializmusban. Bp. 1976.*
- OTTLYK 1979 *Ottlyk Ernő: Az egyház története. Bp. 1979.*
- PÓSFAY 2001a *Pósfay György: Találkozásaim Ordassal. In: Keresztyén Igazság 49. szám (2001) 23–29.*
- PÓSFAY 2001b *Pósfay György: Találkozásaim Ordassal. In: Keresztyén Igazság 50. szám (2001) 8–14.*
- PÓSFAY 2001c *Pósfay György: Találkozásaim Ordassal. In: Keresztyén Igazság 51. szám (2001) 14–21.*
- PRÖHLE 1957 *Pröhle Károly: Tíz éves a Lutheránus Világszövetség. In: Lelkipásztor 32. (1957:5–6) 293–301.*
- REUSS 2010 *Reuss András: Vajta Vilmos. Emigráció és haza a teológus életében. In: Európai Protestáns Magyar Szabadegyetem Évkönyv 2009/2010. Szerk. Balla Bálint – Deák Péter – Kolczonay Katalin [et al.]. 45–59.*
- SZABÓ 2006 *Szabó Csaba: Az Állami Egyházügyi Hivatal értékelése az 1956 után kialakult egyházpolitikai helyzetről. In: ArchivNet 6. évf. 5. szám (2006)*
http://www.archivnet.hu/politika/az_allami_egyhazugyi_hivatal_ertekelese_az_1956_utan_kialakult_egyhazpolitikai_helyzetrol.html
 (Elérés dátuma: 2014. ápr. 3.)
- Schulek 2006 *Édesapánk, Dr. Schulek Tibor. Evangélikus lelkész küzdelmes élete és munkássága a 20. századi Magyarországon. Szerk. Thurnay Béláné Schulek Vilma. Piliscsaba 2006.*
- SZÉPFALUSI 1984 *Szépfalusi István: Pótszigorlat. 1955., 1983. Bécs 1984.*
- TERRAY 1990 *Terray László: Nem tehetett mást. Bp. 1990*
- TERRAY 1997 *Terray László: Ordass Lajos és Eivind Berggrav. In: Keresztyén Igazság 27. szám. (1995) 30–47.*

- TERRAY 2002 *Terray László*: Ordass Lajos bizonyágtételének visszhangja külföldön. In: Keresztyén Igazság 54. szám. (2002) 2–16.
- VAJTA 1990 *Vajta Vilmos*: Hit és élet összecsengése. Kierkegaard – Ordass Lajos tolmácsolásában. Keszthely 1990.
- VAJTA 2006 *Vajta Vilmos*: A diakóniai teológia a magyar társadalmi rendszerben. Bp. 2006. hátlap.
- Veöreös 2009 Veöreös Imre-breviárium. Összeállította: *Sárkány Tibor*. Bp. 2009.
- VETŐ 1947 *Vető Lajos*: Mi célból alakult meg Lundban a Lutheránus Világszövetség? A nagygyűlés anyagának ismeretése. In: *Lelkipásztor* (1947:9. szám) 416–418.
- ZÁSZKALICZKY PÁL 2008 *Zászkaliczky Pál*: Ötven éve történt - Dr. Wiczián Dezső, dr. Karner Károly és dr. Sólyom Jenő professzorok eltávolítása az Evangélikus Teológiai Akadémiáról. In: Keresztyén Igazság 79. szám (2008) 28–37.
- ZÁSZKALICZKY PÉTER 2005 *Zászkaliczky Péter*: Ügynökkérdés a Deák téri gyülekezet múltjában. I. In: Keresztyén Igazság 66. szám (2005) 30–44.

Egyéb internetes hivatkozások:

(A linkek elérésének dátuma: 2014. ápr. 3.)

<http://lileks.com/mps/hotels/leamington/index.html>

<http://stefanie-hotel-vienna.h-rez.com/index.htm?lgl=ggl-en&gclid=CNtlk86rxroCFUSS3godqSMAHA>

http://teol.lutheran.hu/tanszek/rendszeres/munkatarsak/elodok/ifj_prohle.pdf

<http://www.united-states-lines.org/s-s-america1-hm/history-2/>

<http://www.austria-hotels.at/de/hotel-bellevue/index.html>

<http://www.centralmpls.org>

<http://www.commonground.org/our-buildings/the-prince-george/#.UnT6ABCmaN4>

<http://www.augustana.edu/x18008.xml>

<http://www.emporis.com/building/leamingtonhotel-minneapolis-mn-usa>
<http://www.gramercyparkhotel.com/>
<http://www.interlachenc.org/About-Us/History.aspx>
http://www.kre.hu/portal/images/kituntetettek/Dr.Hafenschel_Karoly.pdf
<http://www.lcms.org/page.aspx?pid=1206>
<http://www.pcahistory.org/findingaids/mcintire.html>
<http://www.ssusc.org/>

Archív video felvételek:

Turn in the Road. Közreadja: Lutheran World Action. New York ca. 1950. In: Evangelical Lutheran Church in America Archives. (Elérés dátuma: 2014. ápr. 3.)

<https://www.youtube.com/watch?v=eQRx4nOkf6Y>

Lutheran World Federation Third Assembly, 1957. Minneapolis 1957. In: Evangelical Lutheran Church in America Archives. (Elérés dátuma: 2014. ápr. 3.)

<https://www.youtube.com/watch?v=i4fTMYkCO8A>